

što je povijest školstva), lingvistike (istražuje se npr. leksik kroz utjecaj mađarskoga jezika na hrvatski, nadimci, pitanje dvojezičnosti, lokalni/zavičajni govor itd.). Posebnu pozornost privlače prilozi koji se bave pitanjem interetničke komunikacije u svakodnevnom životu, što je po pitanju istraživanja identiteta jedna od ključnih tema suvremene etno-antropologije.

Istina, u stručno-znanstvenom pogledu nisu svi prilozi jednake kvalitete (što je uobičajena činjenica za gotovo svaki časopis ili zbornik radova na svijetu). Međutim, mora se reći da u cjelini u svakoj knjizi veći broj priloga doista pripada kategoriji znanstvenoga rada. Između ostaloga, svi imaju tzv. znanstvenu aparaturu, uključujući sažetke na mađarskome i njemačkom jeziku.

Da uredništvo iz broja u broj, ili bolje reći iz godine u godinu radi, na poboljšanju kvalitete časopisa upravo na razini stručno-znanstvenoj, vidi se po tome što su u posljednjem broju prilozi kategorizirani (na studije, priopćenja i recenzije).

Etnografija Hrvata u Mađarskoj publicira se uz materijalnu potporu Glavnoga odjela za etničke i nacionalne manjine Ministarstva prosvjete Republike Mađarske.

Jadranka Grbić

Institut za etnologiju i folkloristiku,
Zagreb

Mladen Smoljanović, Ankica
Smoljanović, Ivo Nejašmić

Stanovništvo hrvatskih otoka

Split: Zavod za javno zdravstvo Županije
splitsko-dalmatinske, 1999, 482 str.

Poticaj za nastajanje knjige *Stanovništvo hrvatskih otoka* bio je rad na projektu Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, »Poboljšanje zdravstvene zaštite na Hrvat-

skim otocima«. Utvrdivši nepostojanje statističkih podataka na razini otoka, izuzev onih koji su 1991. imali status općine, a to su Krk, Cres – Lošinj, Rab, Pag, Brač, Hvar, Vis, Korčula i Lastovo, »autori su izvršili rekonstrukciju raspoloživih statističkih podataka izvan uobičajenih statističko-demografskih prikaza po naseljima i upravno-političkim jedinicama, uzimajući naseljene otoke kao temeljne jedinice promatranja« (iz recenzije A. Wertheimer-Baletić).

Studija započinje poglavljima o osnovnim obilježjima Jadranskog mora i hrvatskih naseljenih otoka te o obilježjima stanovnika u popisima stanovništva. U nekoliko tablica prikazani su podaci o površini, ukupnom broju stanovnika i prosječnoj gustoći naseljenosti otoka prema popisima 1948. i 1991., podaci o stanovništvu stalno naseljenih otoka (u zemlji i inozemstvu) i kućanstvima prema broju članova (i obitelji prema sastavu) 1991.

Statističko-demografski prikaz obuhvatio je pedeset naseljenih hrvatskih otoka, čiji je ukupan broj stanovnika prema posljednjem popisu stanovništva 1991. iznosio 126.447. Na četiri stotine stranica slijede tabelarni prikazi stanovništva otoka, pri čemu su podijeljeni u četiri skupine prema svojoj teritorijalnoj pripadnosti: na kvarnerske, sjevernodalmatinske, srednjodalmatinske i južnodalmatinske. Svako poglavlje o pojedinoj skupini otoka započinje kartom tog dijela hrvatskog otočja. Za svaki otok uvodno su navedeni opći podaci (temeljne natuknice o povijesti, neki geografski i šturi podaci o gospodarstvu), a zatim je tabelarno prikazano kretanje broja stanovnika po naseljima pojedinog otoka u razdoblju od popisa 1857. do popisa 1991. i to po popisnim godinama. Slijede tablice podataka o broju živorođene djece, o broju umrlih i apsolutnom prirodnom priraštaju za svaku godinu u razdoblju od 1963. do 1992. Potom su tabelarno prikazani podaci posljednjeg popisa stanovništva 1991.: stanovništvo otoka prema dobi i spolu, osnovni dobni kontingenti stanovništva po naseljima, stanovništvo otoka »u zemlji« i ino-

zemstvu prema aktivnosti, kućanstva prema broju članova i obitelji prema sastavu, stanovništvo staro 15 i više godina prema pismenosti i školskoj spremi, stanovništvo prema narodnosti, materinskom jeziku i vjeroispovijedi. Uporabu tablica umnogome bi olakšala preglednija prezentacija podataka upisom broja kolona i redova, posebice u velikim tablicama koje se nastavljaju na više stranica.

Knjiga završava analitičkim komparativnim prikazom demografskih značajki hrvatskog otočja autora prof. dr. Ive Nejašmića. »U ovom se dijelu rada slobodnije i na višoj analitičkoj i teorijskoj razini razmatraju procesi razvoja stanovništva otoka« (iz recenzije A. Wertheimer-Baletić). Osnovne procese u razvoju stanovnika otoka čine sve jače starenje stanovništva, opadajuća reprodukcija, tj. reprodukcija koja ne osigurava obnavljanje naraštaja, te opća i prirodna depopulacija, sa svim nepovoljnim posljedicama koje ti procesi mogu imati na zdravstveno stanje stanovništva te gospodarsko-socijalni razvoj.

Na kraju je dan popis izvora podataka i literature o razvoju otočnog stanovništva, te pojmovnik s 33 demografska pojma koji su rabljeni u tabelarnom i analitičkom prikazu.

S obzirom da je analitička studija »Demografske značajke hrvatskog otočja« glavni autorski i znanstveni doprinos ove knjige, zaslužuje da se nešto više napiše o nalazima u tom dijelu rada. Nejašmić u uvodnim razmatranjima ističe iseljavanje kao posljedicu društveno-gospodarskog zaostajanja otočnog prostora, a ujedno i kao glavni čimbenik nepovoljnih demografskih procesa i prilika. »Odlazak sa otoka poprimio je obilježja egzodusa posebice u onim sredinama koje se nisu pravodobno uključile u turističko gospodarenje« (str. 427). Iseljavanje kao glavni čimbenik depopulacije i selektivnost migracija razlog je neravnoteže stanovništva s obzirom na spol i dob. Dobno-spolna neravnoteža uzrokom je sužavanja fertilnih skupina, slabljenja vitalnog potencijala a time i pada bioreproduktivne moći. Opće kretanje stanovništva većine hr-

vatskih otoka ukazuje na daljnju depopulaciju i demografsko starenje.

Tijekom analize autor otoke ne promatra kao homogen prostor. Uspoređuje razne demografske pokazatelje unutar četiriju skupina otoka (kvarnerski, sjevernodalmatinski, srednodalmatinski i južnodalmatinski). Otočni skup razvrstao je s obzirom na veličinu otoka (mali – manji od 50 km², srednji – od 50–100 km² i veliki – iznad 100 km²), njihov položaj u odnosu na kopno (unutarnji ili priobalni i vanjski) te s obzirom na smještaj naselja na otoku (naselja uz more i naselja u unutrašnjosti).

U poglavlju o općem kretanju stanovništva autor se bavi otočnom naseljenošću u razdoblju 1880.–1948. Do 1910., u vrijeme rane faze demografske tranzicije, na otocima bilježimo rast broja stanovnika, visok prirodni priraštaj zbog smanjene smrtnosti uz zadržavanje visoke rodnošći. Razdoblje 1910.–1948. obilježeno je smanjenjem otočne naseljenosti. U prvome međupopisnom razdoblju (do 1921.) bilježimo stagnaciju, a kasnije stalno smanjenje apsolutnog broja stanovnika (prosječno godišnje 0,5%). Niz je čimbenika prouzročio populacijsko praznjenje hrvatskih otoka u promatranom razdoblju. »U vrijeme kada je poljoprivreda bila glavna gospodarska grana, nepovoljni pedološki i klimatski uvjeti podržavali su i poticali populacijsku regresiju« (str. 431). Visoka agrarna gustoća, usitnjenost posjeda, neobrazovano seljaštvo, ostaci kolonatskog odnosa, vinska kriza uzrokovana nepovoljnim trgovačkim ugovorima i pojavom filoksere bili su neki od potisnih čimbenika iseljavanja otočnog stanovništva. Na pojačano iseljavanje utjecali su i privlačni čimbenici poput snažnog razvoja prekomorskih zemalja, posebice SAD. Stanovništvo koje je napuštalo otoke bilo je uglavnom mlado. Uzimajući u obzir osnovne elemente prirodnoga kretanja i opće populacijske dinamike, autor procjenjuje da je u razdoblju 1880.–1948. s hrvatskog otočja iselilio oko 90.000 stanovnika.

Sljedeće promatrano razdoblje je od 1948. do 1991. U poslijeratnom razdoblju

nepovoljna naseljska struktura bila je inicijalni čimbenik novijeg iseljavanja otočana. U skupinu naslijedenih nepovoljnih čimbenika autor ubraja i gotovo nepromijenjenu gospodarsku strukturu u prvim poratnim godinama (i dalje je prisutna visoka agrarna gustoća). Uz ratne gubitke i iseljavanje s nekih otoka u Italiju u sklopu poslijeratnog vraćanja otoka Hrvatskoj, i odlazak otočana u veće gradove na obali već 1948. uzrokuje poremećaj u dobnom sastavu stanovništva. U poslijeratnom razdoblju, s iznimkom posljednjega međupopisnog razdoblja, otočno se stanovništvo smanjilo za 25,1%. Najjača depopulacija zabilježena je između 1971. i 1981. (prosječno godišnje $-1,12\%$).

U poglavlju o demografskoj perspektivi otočnih naselja Nejašmić navodi razloge koji će u sljedećih dvadesetak godina dovesti do izumiranja 76 naselja ili 25,1% od današnjeg broja naselja na otocima.

Slijedi poglavlje o promjenama u sastavu stanovništva prema dobi i spolu u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata (točnije od 1953. do 1991.). Opća dinamika stanovništva većine otoka određena je demografskim starenjem. Kako na sastav prema spolu, uz prirodno kretanje, utječu i migracije i ratni gubici, narušavanje brojčanog odnosa stanovništva s obzirom na spol uobičajena je pojava. U ranijim emigracijskim fazama otoke su napuštali uglavnom muškarci, da bi u kasnijoj fazi urbano-industrijskog razvoja i žene odlazile u većem broju. Tako opći koeficijent feminiteta pokazuje tendenciju uravnoteženja otočnog stanovništva prema spolu. Godine 1953. na 100 muškaraca na otocima dolazilo je gotovo 118 žena a prema podacima 1991. taj se broj smanjio na nešto manje od 106. Neravnoteža prema spolu u korist žena obilježava i najstarije dobne kohorte, stanovništvo od 70 i više godina.

Osim što bilježi smanjenje broja stanovnika u razdoblju 1953.–1991., hrvatsko je otočje zahvaćeno uznapredovalim procesom demografskog starenja i ukupno pripada stupnju ostarjelosti »duboka starost«.

Svi analitički pokazatelji starenja upućuju na vrijednosti koje su znatno iznad graničnih. Otočni prostor nije homogen prema dobnom sastavu stanovništva. Najnepovoljniji, tj. najstariji dobni sastav stanovništva među skupinama ima sjevernodalmatinsko otočje; dobna struktura znatno je lošija na malim otocima i u naseljima u unutrašnjosti otoka.

U poglavlju o obrazovnom sastavu stanovništva autor zaključuje da se stanovništvo otoka bitno ne razlikuje od ukupnog stanovništva Republike Hrvatske. Na otocima je nešto više stanovnika sa srednjim obrazovanjem, a i nepismenih je upola manje nego na razini države.

Završno poglavlje analitičkog dijela bavi se suvremenim značajkama (bio)reprodukcije stanovništva. Pod pojmom »biološka reprodukcija« podrazumijeva se obnavljanje stanovništva ili naraštaja unutar stanovništva, u kojem zajednički sudjeluju natalitet i mortalitet. Uspoređujući fertilitet i reprodukciju stanovništva na razini Republike Hrvatske i hrvatskog otočja, autor zaključuje da je reprodukcija stanovništva hrvatskog otočja znatno ispod razine koja osigurava jednostavno obnavljanje. Nepovoljno kretanje ubrzano je u posljednjemu međupopisnom razdoblju. »Dugotrajni nepovoljni demografski procesi poput iseljavanja, depopulacije i demografskog starenja, uz opće smanjenje rodnosti, doveli su do slabljenja bioreproduktivne snage i vitalnog potencijala. Na djelu je reprodukcijaska i naraštajna depopulacija.« Autor zaključuje: »Rezultati istraživanja pokazuju da pri oblikovanju strategije razvitka hrvatskog otočja treba voditi računa o stvarnom demografskom stanju i perspektivama, a napustiti planiranje temeljeno na željama i nerealnim projekcijama« (str. 454).

Koncepcijska zamjerka knjizi jest ne-logičan raspored, prema kojem je analitički dio autora Nejašmića smješten na kraj umjesto da je knjiga njime započela. Naime, taj je dio rada vrijedna teorijska analiza temeljena na pokazateljima više razine, primjeri-

ce pokazateljima bioreprodukcije stanovništva otoka, no što su apsolutni podaci izneseni u tablicama. Držimo da su tabelarni prikazi trebali slijediti kao prilog.

S obzirom da glavninu sadržaja knjige, više od četiri petine čine spomenuti tabelarni prikazi koji mogu poslužiti tek kao izvor podataka za različite analize stanovništva pojedinih otoka ili ukupnoga hrvatskog otočja,

donekle iznenađuje luksuzna opremljenost knjige (tvrde korice, kvalitetan papir visoke gramature, karte u boji), inače iznimno rijetka pojava u domaćoj znanstvenoj literaturi.

Sonja Podgorelec

Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb